

Mitikus kaméleon

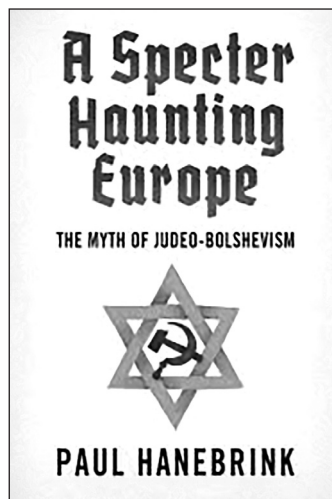
Paul Hanebrink: *A Specter Haunting Europe: The Myth of Judeo-Bolshevism*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 2018. 353.

Paul Hanebrink, a Rutgers Egyetem korábban elsősorban magyar történeti témákkal foglalkozó történészének – e téren lásd legfőképpen 2006-os, eredetileg a chicagói egyetemen megvédett disszertációján alapuló *In Defense of Christian Hungary* monográfiáját¹ – új könyve a konstruált etnikai-ideológiai ellenséggel, a „zsidó kommunistákkal” szemben megvívandó harccal kapcsolatos közelmúltbeli európai elképzeléseket, azok tartalmát, funkcióját és hatását kutatja. A szerzőt új könyvében tehát az ún. judeobolshevik mítosz – vagyis az ellenforradalmi, antidemokratikus és rasszista ideológiák egyik legfőbb eleme, azon hit, amely szerint a kommunizmus zsidó összeesküvés volna – érdekli. Legfőbb kutatói kérdései, hogy e mítosz miként terjedt el, milyen jelentése volt különböző időpontokban és kontextusokban, továbbá, mi magyarázhatja maradandó, egészen napjainkig nyúló hatását?

Hanebrink meggyőzően érvel amellett, hogy a judeobolshevik veszély képzete a nemzeti szuverenitással, illetve az európai és nyugati civilizáció jövőjével kapcsolatos aggodalmakat fejezett ki, miközben e makacs képzet tartalma – a transznacionális antikommunista politikák alakulásának függvényében – többször is megváltozott. Könyvének fejezetei – kiszámítható módon – komoly figyelemben részesítik a német közelmúltat, a szerző ugyanakkor Lengyelországot, Magyarországot és Romániát is részletesen tárgyalja, miközben olykor ezen országoknál keletebbre és nyugatabbra is kitekint. Az imént említett, és korábban kevésbé kutatott három ország előtérbe helyezése kiváló döntésnek bizonyul, ugyanis a szerző számára lehetővé teszi, hogy a judeobolshevik mítosz összetett és roppant ellentmondásos történetének mintegy száz évét újraértelmezze.

A kötet felépítése logikus és összességében koherens: a szerző a mítosz születésével nyit, majd azt vizsgálja, hogy a fasiszta mozgalmak miként instrumentalizálták, és a konzervatív erők hogyan próbálták felhasználni azt. Könyve második felében Hanebrink az eszme második világháború utáni jelentését vizsgálja Keleten és Nyugaton egyaránt. Zárásként pedig azt boncolgatja, hogy e mítosz hogyan éledt újjá a történelmi emlékezettel kapcsolatos 1989 utáni viták során.

¹ HANEBRINK, 2009.

Hanebrink meglehetősen lakonikus – és ugyancsak helyénvaló – módon jelzi, hogy „*néhány zsidó kommunista volt*”.⁽²⁰⁾ Ezen túlmenően tartózkodik a zsidó származású egyének kommunista mozgalmakban és rezsimekben betöltött szerepének pontos mértékével és jelentőségével kapcsolatos hasztalan polémiák továbbgörgetésétől. Sokkal inkább az érdekli, hogy a „zsidókommunizmus” eszméje mit jelentett elkötelezett hívei számára. Ennek megfelelően annak feltárásával nyit, hogy a zsidósággal mint a forradalmak vezető erejével és elsőszámú kedvezményezettjével kapcsolatos nézet miként született meg. A szerző amellet foglalt állást, hogy a zsidók és a forradalom között teremtett képzeletbeli kapcsolat három tartópilléren nyugodott: a zsidóság kapcsán az eretnekségre, a gonosz uralmára és a társadalmi felfordulásokra asszociáló évszázados antijudaista hagyományokon, a modern korban felfutó „zsidó összeesküvéssel” kapcsolatos hitekre, harmadrészt pedig a zsidók fanatizmusával kapcsolatos (szekularizált) félelmekre.

A könyv meggyőzően érvel amellet, hogy a zsidókommunizmussal kapcsolatos mítosz már az ún. hosszú első világháború (1912–1923) – legfőképpen a birodalmak összeomlása, határookra vonatkozó összeütközések és ellenforradalmak által jellemzett – második felében roppant elterjedté vált: a háborús évek zsidó kémekkel és szabotőrökkel kapcsolatos gyanakvását a zsidó forradalmárokkal kapcsolatos félelmek felfutása követte.

Hanebrink helyesen jelzi, hogy e paranoid általánosítások különösen Kelet-Közép-Európában kaptak szerepet, ahol is a nemzetállamok létrehozását kísérő politikai felfordulás során – nem túlzás – központi jelentőségre tettek szert. A mítosz kelet-közép-európai elterjedése ráadásul elválaszthatatlan volt a zsidókkal szembeni fizikai erőszaktól: ahogy a szerző éles iróniával jelzi, miközben nyugatabbra épp a béke visszatértét ünnepelték, keletebbre a zsidók állítólagos kommunista elköteleződése tömeges erőszakot kiváltó, majd azt igazolni próbáló érvként szolgált.

Mindezek után Hanebrink könyve azt vizsgálja, hogy a zsidó bolsevik ellenséggel kapcsolatos nemzetspecifikus elképzelések miként viszonyultak a téma náci németek által képviselt variációjához. A náci Németország esetében a judeobolsevik mítosz nem másra és nem kevesebbre szolgált, mint a nemzetbiztonságot állítólag fenyegető „faji ellenség” elleni kíméletlen megelőző háború kirobantására és lefolytatására: a németországi véres náci konszolidációnak és a népirtással párosított nemzetközi háborúnak egyaránt eszköze volt. Miközben a könyv náci Németországgal kapcsolatos lapjai nem tartalmazznak túl sok újdonságot (ami nem is meglepő, hiszen alighanem a téma legtöbbet kutatott részéről van itt szó), Hanebrink két világháború közti korszakkal foglalkozó fejezete az antiszemita nacionalisták és Európa keresztény tömegei számára felmerülő dilemmákat illetően már több érdekfeszítő megállapítást is tesz. Kiválóan érzékelteti, hogy az utóbbi két – ugyancsak jelentős és egymást részben fedő – csoport Németországtól keletre milyen, mondhatni maguknak ásott csapdába került: épp akkor kötelezték el magukat – helyenként nyíltan, de legalább hallgatólagosan – Hitler rasszista elképzelései mellett, amikor is a náci antikommunizmusa és antiszemizmusa a Kelet gyarmatosításának projektjével párosult.

A könyv második világháború tárgyaló fejezete egyrészt bemutatja, hogy a judeobolsevik mítosz mennyire központi szerepet kapott a náciak végső megoldásának

megkezdésekor és megvalósításakor. Másrészt azt is érdemben bizonyítja, hogy e tekintetben korántsem pusztán a németek mániájáról érdemes értekezünk: amikor is a nácik nagyrészt (és időlegesen) uralmuk alá hajtották Európát, a kontinens legkülönbözőbb pontjain a zsidó kommunizmus mítoszának helyi variánsaira támaszkodhattak. Miközben a németek és nem-németek politikai tapasztalatai és céljai nem voltak azonosak, a judeobolsevik mítosz konszenzusos pontként funkcionált, közvetlen kapcsolatot teremtve az antiszemitizmus, a kitűzött (politikai és háborús) célok és a nem kívánatosnak titulált csoportok deportálása közt. Hanebrink e fejezete végezetül kifejti, hogy miközben a tengelyhatalmak háborús esélyei egyre romlottak, páneurópai harcuk általuk elképzelt jelentése is változott: immár inkább küzdöttek a „zsidó összeesküvők” és az „ázsiai hordák” ellen. (206.)

Hanebrink hangsúlyozza, hogy a judeobolsevik mítosz háború utáni alakulása nagyban attól függött, hogy mely hadsereg győzte le képviselőit. Nyugaton az antikommunizmus új irányt vett, levetkőzve odáig központi jelentőségű antiszemita komponenseit. Ezen átalakulás ugyancsak markánsnak számított, hiszen az antikommunista mobilizáció egyik központi eleme épp a zsidó-keresztény kultúra védelme lett: a zsidókra Nyugaton immár a szekuláris-totalitárius gonosszal szembeni ideológiai szövetséges szerepét osztották. E változások Németországban jóval fokozatosabbnak és ambivalensebbnek bizonyultak, hiszen itt a német *mainstreamet* meghatározó keresztény konzervatívok továbbra is a „keresztény Nyugat” védelmében léptek fel, ráadásul az „ázsiai hordákkal” szembeni nyugat-német mobilizáció antiszemitizmustól való elkülönítése is a háború utolsó éveiben megkezdett szétválasztás folytatásának tekinthető, érvel a szerző.

Eközben Keleten a „zsidó kommunisták” állítólagos bosszúja a szovjet megszállás és a szovjetizálás sokak által osztott értelmezéséül szolgált. Kelet-Európában a szovjet megszállás brutalitása, a kommunista pártok hatalomra jutása és a zsidók kisebbségének visszatérte és a háborús éveket követő fokozott láthatósága együttesen határozta meg, hogy az új politikai viszonyokat miként értelmezték – gyakran továbbra is a judeobolsevik mítoszon keresztül. A kommunista pártok szükségét érezték, hogy e stigmatizációs kísérletekre közvetlenül reagáljanak, válaszaik azonban gyakorta szűken etnikai önlegitimációs kísérletek formáját öltötték. A judeobolsevik mítosz háborús évekbeli szerepét és háborús évek utáni manipulációját helyenként ezen országokban is vizsgálták, állítja a szerző, e kritikai jellegű megközelítések a domináns diskurzusokra azonban csak kevésbé voltak képesek hatni.

Ahogy Hanebrink helyesen jelzi, ennek komoly következményei voltak a hidegháború óta eltelt évtizedekben, amikor is – immár a holokauszttal kapcsolatos széleskörű megemlékezések korában – a két totalitarizmussal kapcsolatos elméletek is felfutottak. Mivel Lengyelország, Magyarország és Románia esetében a kommunista uralomról kialakított képet a judeobolsevik mítosz továbbra is jelentősen befolyásolta, ezen országokban a zsidók kommunista mozgalmakban és rezsimekben betöltött szerepe a 20. század emlékezetére vonatkozó viták keresztútjába került. A mítoszzal kapcsolatos vita emlékezeti vitává vált, fejt ki Hanebrink utolsó fejezete: 1989-et követően olyan kérdések kerültek előtérbe, hogy kik voltak a kommunista rezsim bűneinek elkövetői, e bűnök milyen kapcsolatban voltak az európai zsidósággal szemben elkövetett népiirtással és hogy a holokausztra való kortárs

emlékezés milyen viszonyban álljon más nemzetek és egyéb csoportok szenvedésére és áldozatiságára való megemlékezésekkel. Ily módon a zsidók kommunizmusának megörökölt és legfeljebb felemás kritikák tárgyául szolgáló tézise a jelenkorban új funkciót kapott: immár a holokausztra való emlékezés jelentőségének csökkentésére, tágabban véve pedig a kritikai gondolkodás, a nemzeti önismeret és az újonnan kivívott szabadságok elleni támadások eszközéül szolgált.

Az *A Specter Haunting Europe* jelentéseket, kontextusokat és funkciókat egyaránt érdemben vizsgál, érvelése pedig nemcsak sokrétű, de mindvégig világos és precíz is. Paul Hanebrink könyve mesterien fonja össze története szálait, ezáltal pedig számos meglepő és helyenként kifejezetten zavarba ejtő összefüggésre vet fényt. A szerző összességében eredeti és meggyőző módon elemzi, hogy a judeobolsevik mítosz miként kísértette Európát – egészen napjainkig.

Laczó Ferenc

Felhasznált irodalom és rövidítések

HANEBRINK

2009 HANEBRINK, Paul: *In Defense of Christian Hungary: Religion, Nationalism, and Antisemitism, 1890–1944*. Ithaca, NY, Cornell University Press, 2009.